

אברהם דר

מראשוני המודיעין הצבאי

המרכז למורשת המודיעין
המכון לחקר מודיעין ומדיניות

אברהם דר

מראשוני המודיעין הצבאי

ראיינו: בני מיכלסון ורון כתרי

Abraham Dar
Intelligence Pioneers

העורך: אפי מלצר
עורכת הלשון: נילי גרבר
עיצוב וביצוע גרפי: סטודיו ע.נ.ע. בע"ם
הדפסה: דפוס פרינטיב, ירושלים

© כל הזכויות שמורות למל"ם
אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר
מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני,
אופטי או מכני או אחר, כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט,
אלא ברשות מפורשת בכתב מהמחבר.

אדר ב' תשע"ו - אפריל 2016

אפי מלצר בע"ם, מחקר והוצאה לאור

3.11.66

ראש אמ"ן
קודד ראש אמ"ן לארגון

הגדרון: סצע להקמת יחידת מסתערבים צבאית

מבנה

הקמת יחידת מסתערבים, בכסוף ערבי, תוך פרק זמן קצר
ככל האפשר.
~~יחידה זו תהיה ממונה לביצוע משימות חשאיות - למעמות הבלה, סילור, סילור, סילור וע"פ דחסייה.~~

שיטה

א. בחירת אנשי היחידה

אנשי היחידה יבחרו כמתנדבים מתוך גדוד 890 זיהידות קרביות
אחרות (סדירות ומלואים).
הנתונים הבאים:
יריעת השפה הערבית בניבים המתאימים
צורה חזונית מתאימה
כושר גופני גבוה
אמון קומנדו (במידה וחטר, יושלם במסגרת היחידה).

ב. אימונים

אנשי היחידה יעברו תקופת אימונים בבסיס מיוחד.
האימונים יכללו:
השלמה באמון קומנדו
אמון בגשק האויב וברכב האויב
אמון במסטר ובוהג האויב
למוד אורח חיי האויב
תרגול טבצעי

אמרהם דד - רב סרן

מראשוני המודיעין הצבאי

נודה על האמת: המפגשים עם אברהם דר, בביתו רחב הידיים בעתלית, היו חוויה מיוחדת במינה. מעבר ליינ המשובח ("מכרמי שלי", כך אברהם), חדות הזיכרון ובהירות המחשבה לקחו אותנו, עם אברהם דר, אל ראשית ימי המדינה ואף קודם לכן. עינינו מישיירות המבט, קמטי שחוק בקצותיהן, האנקדוטות המרובות והדילוג מעניין למשנהו, סוחפים אותך להקשבה דרוכה, שמא תחמיץ פרט זה או אחר... היכן מתחילים באשכול סיפוריו של דר? בחרנו דווקא במבצע הנועז מכולם, **מבצע "תושייה"**, אפשר גולת כותרת במסכת חייו של אברהם במסגרת המודיעין, לימים המודיעין הצבאי.

בספטמבר 1955 נודע על עסקת נשק, בהיקף ללא תקדים במזרח התיכון, שבמסגרתה הייתה אמורה מצרים לקבל מהגוש המזרחי כמויות ניכרות של טנקים מסוג T-34, מטוסים וכלי נשק אחרים. שררה חרדה שעם סיום קליטת הנשק תהיה מצרים מסוגלת לאיים על קיומה של ישראל. בתגובה לעסקה הצ'כית, פנתה ישראל לצרפת וביוני 1956, בוועידת ורמאר, נחתם הסכם בין שתי המדינות. קשייה הגדלים והולכים של צרפת באלג'יריה, והצלחת ישראל לשכנע את הצרפתים כי תוכל להביא להם תועלת רבה - בתחום המודיעין ואף בתחום מבצעים צבאיים - במאבקם נגד נאצר, וכן התייצבותה של הממשלה בפריז בראשותו של גי מולה - כל אלה סייעו להשלמתו המוצלחת של משא ומתן ארוך ומייגע בין שתי המדינות. בצרפת הוחלט, על דעת משרד החוץ ומשרד ההגנה גם יחד, לסייע לישראל בעניין הרכש באופן מסיבי.

ההסכם נחתם בוורמאר אשר בצרפת וחלקו שעסק בהספקת נשק כונה "גאות". חלקו המודיעיני כונה "תאנה".

ב-26 ביולי 1956 הלאים נאצר את תעלת סואץ והחלה שרשרת המאורעות אשר הובילה לברית צרפתית-בריטית כנגד מצרים ולמבצע "**מוסקטור**". התקפת שתי המעצמות על תעלת סואץ. ישראל, אשר תחילה לא ראתה עצמה מעורבת במשבר, "נאנסה" מרצון, בסופו של דבר, להצטרף לברית ואף לספק את העילה לשתי המעצמות לתקוף. בישראל חששו מאז העסקה הצ'כית כי המלחמה כנגד מצרים היא בלתי נמנעת ועל כן יש לנצל הזדמנות זו שאנגליה וצרפת ילחמו במצרים להסרת האיום מדרום. בקיץ 1956 יצא דר לאירופה לחופשה וגם לפעילות חשאית. במסגרת פגישותיו עם הנספח הצבאי בפריז, עמנואל נשרי, נודע לו על הקשר המתרקם עם צרפת ועל

המלחמה המתרחשת נגד מצרים. הוא נזעק מיד לארץ וביקש פגישה דחופה עם ראש אמ"ן, יהושפט הרכבי, בפניו שטח את חששו לגורל עשרות אלפי היהודים במצרים כאשר תתרחש המלחמה עם אנגליה, צרפת וישראל. הוא חזה "תוהו ובוהו" בקהיר וניסיונות לעשות שפטים ביהודים שם. במצב כזה, הוא שיער, הבריטים לא ינקפו אצבע לטובת היהודים כדי שלא יאשימו אותם בקשר לישראל. עם זאת, ראה בכך דר הזדמנות להעלות את יהודי מצרים לישראל כאשר מרכזיה ייכבשו על ידי בעלות הברית ומעל לכול – **הזדמנות לחילוץ פיזי של נדוני "הפרשה" במבצע מיוחד, בחסות בעלות הברית.**

הרכבי נבהל מעצם ההצעה של דר, וציין בפניו שעדיין תלוי ועומד נגדו גזר דין מוות במצרים וגם עלול להתרחש אסון חדש. אולם כדי לרצות את אברהם, הוא הציע לו את תפקיד קמ"ן פיקוד הצפון והעלאה לדרגת סגן אלוף. אברהם יצא ממנו והלך לקריה לפרוש את רעיונו בפני נחמיה ארגוב, שלישו הצבאי של בן גוריון. נחמיה הציג את העניין לבן גוריון וזה הורה לראש אמ"ן לטפל בנושא שהעלה דר: חילוץ יהודי מצרים ונדוני "הפרשה".

ב־30 באוקטובר, יום לאחר תחילת מלחמת סיני, קיבל אברהם דר אישור להוציא לפועל את מבצע "תושייה". בתחילה נסע עם ראש אג"ם, מאיר עמית, לשדה התעופה לוד בו התמקמה המפקדה של חיל האוויר הצרפתי. הוא לבש מדים צרפתיים ועלה על מטוס לקפריסין בו הייתה ממוקמת המפקדה הכללית של מבצע "מוסקטר". כל זאת כסיוור מקדים להכרת הנסיבות והאפשרויות לפעול במסגרת הצבא הצרפתי וכחלק מהכוחות למבצעים מיוחדים שלו.

עם חזרתו לארץ, החל להכין את לוחמיו מיחידת א"ד (אברהם דר) לפעולה. בינתיים התבצעה הערכת מצב לגבי הפיקוד והשליטה במצב. מכיוון שהמטרה המרכזית הייתה העלאת יהודי מצרים, צריך היה לפנות לשאול אביגור, מי שהיה ממקימי ה"הגנה" וממפקדיה הראשונים וראש המוסד לעלייה ב' לפני קום המדינה, וכעת עמד בראש ארגון "נת"ב", שייעודו היה עלייה של יהודים מארצות מצוקה. בינתיים הופיע גם יוסי הראל, מפקד יחידה 188 וטען שהוא זה שצריך לנהל את המבצע על פי ייעוד יחידתו (ממשיכת יחידה 131).

לצורך התכנון, הקצה "פטי" (יהושפט הרכבי) את סגנו יובל נאמן שהיה גם דמות מרכזית בקישור למודיעין הצרפתי. כך, התכנסו ב־31 באוקטובר בקריה שאול אביגור, יובל נאמן, יוסי הראל ואברהם דר לתכנון סופי של המבצע. בדיון זה התגלה יוסי הראל בגדולתו כאשר, לאור מאפייני המבצע, הסכים שאברהם דר יפקד עליו; שאול אביגור מצדו הקצה לפעולה את אחד מבכירי אנשיו – אריה "לובה" אליאב

(מכיוון ששלמה הלל לא היה זמין). לאחר שהוסכם על הפיקוד ועל הרכב הלוחמים, נותר להסדיר את העניין עם הצרפתים בסיועו של יובל נאמן.

אמנם הפצצות הריכוך הבריטיות-צרפתיות החלו כבר בליל 31 באוקטובר-1 בנובמבר, אבל הצנחת לוחמים החלה רק ב-5 בנובמבר והנחיתה מהים ב-6 בו. בעת הזו, כבר היו הלוחמים של דר מוכנים לפעולה בקפריסין כשהם לבושים מדים צרפתיים כחלק מהצבא הצרפתי הפולש. דר עצמו כבר התכונן לצנוח עם הגל הראשון, אבל לובה הודיע לו שלא יצנח וכך, רק כעבור 48 שעות, עם ההשתלטות על שדות התעופה, נחתו אברהם דר, לובה אליאב וקשר עם מכשיר קשר והתמקמו בוילה יפה בפורט פואד. בעת הזו עדיין התכוננו דר ואנשיו להמשך המבצע, וייתכן אף להגעת הכוחות הצרפתיים לקהיר. אברהם יצר קשר עם מפקד גדוד מודיעין צרפתי מיוחד שהיה אז בפורט פואד.

בהציגו עצמו כקצין מודיעין צרפתי רם דרג, ביקש וקיבל פלוגה של לוחמי עילית לסייע בידו.

ב-9 בנובמבר כבר היה דר ממוקם ומבוסס בפורט פואד ומוכן לפעולה. במשך שמונה ימים שהו אברהם דר ולובה אליאב (עם אנשים נוספים) בפורט סעיד, פועלים במסווה של קציני מודיעין צרפתים. הם יצרו קשר עם יהודי העיר, כמאתיים איש, והכינו אותם להעלאתם ארצה. במקביל, פעמה בהם עדיין התקווה שהמבצע בסופו של דבר יתחדש לכיוון הבירה המצרית; אולם בינתיים, הכין דר את השטח למבצעים בעתיד על ידי הכנת סליקים והשתלטות על אמצעים למיניהם בעיר.

ב-11 בנובמבר, כשהסתבר לדר שהצרפתים והבריטים לא יתקדמו יותר, שלח מברק ארצה ובו הציע לנסות לבדוק אפשרות לחילוץ היהודים המועטים שנמצאו בפורט סעיד בספינה ולא בדרך היבשה, כמו שתוכנן תחילה, כאשר חשבו על מספרים גדולים בהרבה. לאחר יומיים נתקבל מברק תשובה: "מכינים ספינה שתוכל לשאת כ-150 איש". בינתיים נתחווור לדר, כי הצרפתים והבריטים ייאלצו לעזוב את העיר תוך זמן קצר ושאלת פינוי היהודים הפכה בווערת. ב-14 בחודש ניתן אישור לפינוי דרך הים. לצורך הפעולה הכין חיל הים שתי ספינות דיג שנחכרו, חומשו, הוסו והוכשרו במהירות.

ב-14 בנובמבר, בשעות אחר הצהריים, הפליגו שתי הספינות מנמל חיפה והחלו לשוט לאורך החוף דרומה. בדרך זכו הספינות לשמות חדשים, איטלקיים, שנצבעו בחיפזון על חרטומיהן: סירת דיג (סד"ג) "אופיר" הייתה ל"קאסטלה מארה" וסד"ג "מרחב" הייתה ל"אפרודיטה". בלילה לוו השתיים על ידי ספינת טורפדו של חיל הים ועליה מפקד המבצע, מפקד פלגת הטרפדות, סא"ל נפתלי רוזן. הטרפדת נפרדה

מהן כשהגיעו למרחק של עשרים מייל מנמל פורט סעיד. עם התקרבותן אל החוף, שלחו מברק אל דר: "האניות הגיעו... נמצאות מחוץ לנמל... נעמיס מחר". אברהם דר ולובה ריכזו את אותם עולים שרצו לצאת במקום מסוים בקהילה היהודית. הם הורשו להביא אתם לא יותר משלושים ק"ג של מטען. עם שחר הגיע למקום התכנסותם ג'יפ של דר ובעקבותיו שש משאיות. האנשים והחבילות הועלו למשאיות ללא שהיות מיותרות ונסעו אל הנמל. בשעה שש בבוקר נסתיימה העלייה והספינות הפליגו אל מחוץ לנמל פורט סעיד.

הספינות הקטנות ניטלטלו קשות, מים הציפו את הסיפונים. אנשי חיל הים גילו מסירות למופת בטיפול באנשים ובהשטת הספינות. בבוקר ה-18 בנובמבר נכנסו הספינות לנמל חיפה ונקשרו לרציף הצבאי בנמל. אוטובוסים של הסוכנות (ונציג בנק דיסקונט להמיר את כספם) חיכו לבאים, והעולים הובאו אל "שער העלייה". כך נסתיים מבצע צבאי ואנושי כאחד. אברהם דר, ששורשיו במבצעי ההעפלה, עשה זאת שוב, והפעם במצרים. לסיכום, בלילה שבין ה-17 וה-18 בנובמבר חולצו שישים וחמישה יהודים מפורט סעיד. מעשה יפה, אבל רחוק מאוד מהמטרות המרכזיות של המבצע: העלאת יהודי מצרים וחילוץ נידוני "עסק הביש".

בשנת 1958, שנתיים לאחר מלחמת סיני השתחרר רס"ן אברהם דר מצה"ל, בתום קריירה עשירה ורב־תפניות.

שורשים – ילדות ונעורים

אברהם דר נולד ב-1925 בירושלים, להורים ילידי העיר. משפחת אמו היו יהודים ירושלמים-ספרדים, "שאפילו התפללו 'רק' בבית הכנסת של יוצאי אָרְגוֹן ולא בבית הכנסת של יוצאי קטלוניה, ב'אוהל משה'". סבו מצד אמו בנה בנחלת ציון את הרצפה של בית הכנסת ואת הבית שמול התנור השכונתי. "זה היה חשוב מאוד כי בשבת הכינו חמין". כל האווירה בה גדל הייתה של ירושלמים דוברי ספרדית (ספניולית).

משפחת אמו עלתה לארץ ישראל במאה ה-17 מהולנד דרך חאלב, בה נשאר חלק גדול מהמשפחה. חאלב הייתה מרכז מסחרי ענק של המזרח התיכון, וחלק המשפחה שנשאר בה עבר לדבר ערבית. אולם סבו מצד אמו, ומשפחתו, שהמשיכו לירושלים, נשארו דוברי ספרדית. סבו מצד אביו הגיע לעדן – מושבה בריטית בתקופה היא – ואביו נולד בה והיה נתין בריטי. סבו מצד אביו עלה לארץ מעדן ב-1890, והתיישב בירושלים.

"עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה התגייס אבי, בהיותו נתין בריטי, לגדוד החמישי

של מנצ'סטר. כשהגיע למצרים עם הגדוד שלו, התחיל להתארגן גדוד נהגי הפרדות. כירושלמי, חבר 'מכבי', שהיה מתאבק עם אמציה אייזנברג מרחובות,¹ ברור שהיה זה אך טבעי לעבור ליחידה יהודית, אליה עבר בתור רב"ט. כשהקצינים הבריטים נוכחו שהוא קלע מצוין, העלו אותו לדרגת סמל (סרג'נט) בעודם באנייה. כשירד, סופח לטרומפלדור, בגדוד נהגי הפרדות, שם מונה לרב-סמל פלוגתי. טרומפלדור מאוד החזיק ממנו וממנו שמע, כאשר עברו בשטח מוכה אש, את המילים האלמותיות: 'חייל יהודי גאה מת על סוסו', זאת כאשר היה יורד מהסוס לתפוס מחסה וטרומפלדור היה נשאר רכוב על סוסו. כאשר חזרו למצרים, קיבל אבי דרגת קצונה, ובמהלך המלחמה התקדם לדרגת קפטיין (סרן)."

אברהם למד בבית הספר 'אליאנס' ואחר כך בקולג' הסקוטי בחיפה, בפנימייה של 10-12 תלמידים בכיתה.

עם סיום המלחמה, השתחרר אביו מהצבא בדרגת מייג'ור (רס"ן) ומונה לקצין הביטחון של הדואר הצבאי בארץ ישראל. בסוף שנת 1939, עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, ביקש אביו להתגייס כקצין מילואים. הוא נפסל מסיבות בריאותיות, אך מונה למנהל בסיס להחסנה ותיקונים של חיל הקשר המלכותי הבריטי בטירה. מפקד הבסיס היה קצין אוסטרלי, שהיה למעשה תחת פיקודו. דר עבר עם אביו לחיפה, לדירה אותה קיבל מהצבא הבריטי במסגרת תפקידו.

אברהם, בהיותו בן 14 בלבד, למד כאמור בבית הספר הסקוטי בחיפה, בו למדו בני נתינים זרים, מרביתם בריטים כמוהו. במקביל, קיבל הכשרה ימית באגודת יורדי הים "זבולון", במסגרת זו אף עבר קורס אלחוטנים. כך נשבה בקסמי הים ובחלום להיות ימאי. בחופשות ובימים פנויים, בא לעבוד בבסיס חיל הקשר אותו ניהל אביו. על עבודה זו אף קיבל שכר. היה לו עניין רב בעבודה זו עקב קורס האלחוטנים שעבר וגירה את סקרנותו.

"ניתן לומר כי במחנה טירה התחלתי בפעילותי החשאית, כאשר סייעתי לגנוב מכשירי קשר וחלקי חילוף (ממלאים ש'נפסלו' כביכול ולכן ירדו מהרישום) עבור האצ"ל".

במהלך המלחמה, בקיץ 1942, סיים אברהם את לימודיו התיכוניים וניסה להתגייס כאלחוטן לצי הבריטי, מהלך טבעי על רקע היותו חבר "זבולון", בוגר קורס אלחוט והיותו נתין בריטי, בנו של נתין בריטי, דבר אשר היה תנאי לשירות בצי הבריטי כאלחוטאי. אולם אביו, למוד מערכת גליפולי במלחמת העולם הראשונה, עשה

1 אמציה אייזנברג, בנו של אהרון, מייסד רחובות ממנהלי פיק"א; עסק בהיאבקות כתחביב.

ככל יכולתו למנוע את גיוסו. בכל פעם ציין בפני קציני הגיוס הבריטים שלאברהם חסרים חודשיים לגיל 17 ולכן היה פסול לגיוס. כדי להרחיקו ככל האפשר מגיוס, שלחו אביו, עוד במהלך המלחמה, לקיבוץ תל יוסף.

שנים ראשונות בפלמ"ח והשתלבות בהעפלה

עם הגיעו לתל יוסף, הצטרף אברהם מהר מאוד לפלוגת הפלמ"ח שהייתה במקום, פלוגה ד' בפיקודו של בנימין צור ("הג'נג'י") מראשוני הפלמ"ח. הייתה זו שנת משבר בפלמ"ח, כאשר הבריטים הפסיקו את תמיכתם בארגון אשר החל מחזיק עצמו בעבודה בקיבוצים.

בינואר 1943 נשלח אברהם על ידי פלוגה ד' לקורס הימי הראשון של הפלמ"ח אשר התקיים בקיסריה. בראייה לאחור ניתן לומר, שקורס זה היה הגרעין הראשון להקמת הפל"ם. לראשונה בחייו מצא עצמו אברהם עם חברים בוגרים ממנו ומרקע שונה, מאחר שלא כחברי פלוגה ד' אשר באו מרקע עירוני, רוב משתתפי הקורס היו מההתיישבות העובדת או ממשפחות מתנועת העבודה. אברהם נמשך לאנשים אלו ונוצרו ביניהם קשרי ידידות שנמשכו שנים רבות. עם זלמן פרח (שהיה מעין חונך עבור אברהם) נמשכה ידידות עמוקה במיוחד.²

בסוף שנת 1943 נפטרה אמו של אברהם וכדי לעזור לאביו, שקיבל זאת באופן קשה, שוחרר מהפלמ"ח בתקווה כי יוכל לעבוד וכך לסייע זמנית באיזון הוצאות הבית אשר גדלו מאוד כאשר אביו היה צריך פתאום להתמודד עם מצבו החדש ולטפל, בנוסף לעומס בצבא, גם באחיו ובאחותו הקטנים של אברהם. באפריל 1944 סודרה לאברהם עבודה בחברת הנפט "האנגלו-אירנית" בדרום אירן, ליד הגבול העירקי, במשכורת מכובדת ובתנאים טובים במיוחד. זמן קצר לאחר שהתמקם במקום, בהכוונת ארצישראלים שהיו שם ועל רקע עברו בפלמ"ח, נפגש אברהם בכל פעם שהתאפשר עם צעירים יהודים בעיר בצרה, לשיחות ולהדרכה ושם התוודע מקרוב לכמיהתם לארץ ישראל, למאמצים להעלאתם לארץ ולקשיים העצומים בכך. שם גם למד אברהם פרסית, בנוסף לערבית שכבר הייתה שגורה בפיו. הידיעות אשר הגיעו באופן שוטף מהארץ גרמו לאברהם אי-שקט מתמיד ולשאלה: מה הוא עושה באירן כשהכול קורה בארץ ישראל? מיד כשיכול היה, לפי הסכם העבודה, להתפטר ולחזור ארצה, עשה זאת ובתחילת מאי 1945 חזר לארץ.

2 זלמן פרח, מראשוני הפלמ"ח, מפקד המחלקה הימית של הפלמ"ח, שקדמה לפל"ם והייתה הגרעין להקמתו.

כבר בימים הראשונים לאחר שובו, יצר אברהם קשר עם חבריו בפלוגה ד' אשר עברו בינתיים להאחזות ברמות נפתלי במסגרת פלוגה י"א וכן עם חבריו בפלוגה הימית. הצעד הבא היה ליצור קשר עם מפקד פלוגה ד' זלמן מרט,³ אשר החליף את בנימין הג'ינג'י, במגמה להשתלב שוב באותה מסגרת. לאור הניסיון שצבר אברהם בשנת שהותו באירן ובעירק, שאף להשתלב עם העושים בעבודת ההעפלה. כאשר התברר לו כי לא יצליח בכך, החליט, בעצת חברים, להגיע בכוחות עצמו לאירופה בתקווה כי שם יוכל ביתר קלות להצטרף לעושים. אברהם לא ידע אז כי אחיו היה חבר בלח"י וכי הפלמ"ח ידע על כך ולכן נקט אמצעי זהירות, שמא גם אברהם משתייך לאחד הארגונים האחרים וכל מטרתו היא להסתנן מטעמם בחזרה לפלמ"ח ולמרכז העשייה.

כנתין בריטי, היה לאברהם קל יותר להצטרף לצי הסוחר הבריטי וחודש לאחר שובו ארצה (וסיום מלחמת העולם השנייה באירופה) עלה על אנייה מסוג ליברטי בשם "סנבריאן" כמלח כשיר. האנייה שטה בנמלי הים התיכון בשירות הצבא והעבירה מטענים ואנשי צבא. כאשר החמיר המצב הצבאי ביוון לרגל הקרבות עם ארגון "אלאס" הקומוניסטי,⁴ כוונה האנייה להפליג בין איטליה ליוון. בסלונקי הורשו המלחים לרדת לחוף. בחיפוש אחר יהודים, הגיע אברהם לשמש בית הכנסת.

בהיותו דובר ספניולית מהבית, נוצר מיד אמון ביניהם ובעזרתו נפגש עם מזכיר ועד הקהילה. מהאנייה, אשר הייתה טעונה כל טוב, "פילח" אברהם כמות גדולה של מצרכי מזון וסיגריות אותם מסר לוועד. להפתעתו, נאמר לאברהם כי יש עוד ישראלי העוזר להם והשייך למשלחת אונרר"א. כאשר פגשו, התברר כי ישראלי

3 זלמן מרט הצטרף בצעירותו לארגון ה"הגנה" ופעל בה. במסגרת פעילותו יצא לקורסי פיקוד שונים. זלמן היה מראשוני המתגייסים לפלמ"ח בשנת 1941. מיד עם הצטרפותו מונה למ"מ בפלוגה א'. זמן קצר אחר כך מונה למ"פ פלוגה א' ואחר כך למ"פ פלוגה ד'. בשנת 1944 עבר למנגנון הקבע של ארגון ה"הגנה", שם פעל עד להקמת המדינה. עם פרוץ מלחמת העצמאות מונה למג"ד "מוריה" של חטיבת ירושלים, שהיה גדוד החי"ש הראשון של ה"הגנה". השתתף ופיקד על רבים ממבצעי החטיבה בירושלים, ביניהם קרב כיבוש קטמון ועוד. לאחר המלחמה נשאר זלמן בצבא הקבע. התגורר בירושלים, ואחר כך חי ברמת גן עד לפטירתו.

4 ELAS – GREEK PEOPLE'S LIBERATION ARMY היה ארגון המחתרת הקומוניסטית ביוון במהלך מלחמת העולם השנייה ולאחריה הגרעין הצבאי של המפלגה הקומוניסטית שלחמה לתפוס את השלטון במדינה.

זה הוא שאריק אורי מבית השיטה⁵ אותו הכיר אברהם היטב. שאריק סיפר על הפעולות הנעשות לרכז במחנות פליטים ונוער יהודי מקומי השואף לעלות ארצה, לקראת הכנתם להעפיל לארץ. לאחר שנודע לו כי הנמל הבא של אברהם הוא נמל ברי באיטליה, הוא ביקשו לפגוש שם את שמריה צמרת, גם הוא מבית השיטה,⁶ כדי למסור לו כמה מסרים וגם לברר עמו אם יש מקום לנצל את אברהם גם בדברים אחרים.

אחרי כמה ימים, אכן הצליח אברהם לאתר את שמריה בברי, אלא שהוא, שלא הכיר את אברהם, לא ידע כיצד לקבלו למרות כל מה שסופר לו על אודותיו, מתוך חשש מוצדק שמא אברהם בא מטעם השלטונות הבריטיים. ברגע האחרון, לפני שאברהם התיימש ועמד לעזוב, נכנסו לחדר אריה קפלן (קיפי)⁷ וישראל חרקובסקי – ואז הכול בא על מקומו.

עוד לפני העגינה בפיראוס, "התחלה" אברהם ועם הגעת האנייה לנמל נלקח לבית החולים הצבאי. אברהם התמיד בחוליו עד להפלטת האנייה ובאופן פלא החלים יום לאחר הפלטתה ואז שוחרר להוסטל הימאים בחסותו של הקונסול הבריטי בפיראוס. למחרת נפגש אברהם עם לוי שוורץ אשר ריכז את הפעולות ביוון מטעם המוסד לעלייה ב' ועם הגעתם של משה רבינוביץ', קיפי, וה"גדעוני"⁸ ידידיה צפריר, נעלם אברהם מההוסטל ומעיניו הפקוחה של הקונסול שמתפקידו היה להעלות את אברהם לאנייה אחרת או להחזירו ארצה, מחשש שהוא עשוי להצליח בכך, אם אברהם לא ייעלם.

עד להפלטתה של ספינת המעפילים "ברל כצלסון" מלווה במשה, קיפי וידידיה, עברו כמה חודשים ובשביל אברהם הכול היה חדש. הוא נהנה והשכיל מהקשר הקרוב עם שלושת חבריו, אנשי המוסד לעלייה ומהמפגש עם שארית הפליטה

5 שאר ישוב (שאריק) אורי, יצא ב-1945, עם סיום המלחמה, כפעיל עלייה ב' לסייע לשארית הפליטה ביוון, שם עשה כשלוש שנים, במסווה של פעיל אוונר"א. בתקופה זו ארגן מחנות, דאג לכל מחסורם של פליטי סלונקי ופעל להעלאתם ארצה.

6 שמריה צמרת 1910-1964, היה ממייסדי קיבוץ בית השיטה ופעיל מרכזי בארגון ספינות המעפילים במוסד לעלייה ב' ("ההעפלה").

7 אל"ם אריה קפלן (קיפי), 1924-2003, מלווה ספינת המעפילים 'ברל כצלסון'. מפקד ספינות המעפילים 'חביבה רייק' והנרייטה סאלד' (בכינויו: גל). מפקדו הראשון של מחנה קפריסין מטעם ההגנה (בכינויו: יצחק כהן). עסק בהכנת ספינות מעפילים באיטליה וברכש. הביא את אניית הרכש "רסוראקציו" באפריל 1948. מפקד אניית הדגל ק-18 (ווג'וד) במלחמת השחרור. ממקימי חיל הים וממניחי היסוד לצי המלחמתי. סיים את תפקידו בחיל הים כרמ"ח ציוד.

8 ה"גדעונים" – כך כונו 212 אלחוטנים עם מכשירי קשר שהקימו תחנות אלחוט באירופה, ובהפלגות מילאו גם תפקידי מלווים.

והפעילים שבתוכם.

כדי שיוכל לשוב לארץ באופן לגלי, חזר אברהם לקונסול הבריטי בפיראוס והסביר כי היעלמותו הפתאומית נבעה מסיפור אהבה עם מקומית שהסתיים באכזבה. כשבועיים לאחר מכן שב אברהם ארצה, דרך מצרים ובמקרה הגיע ביום הגעתה ותפיסתה של "ברל כצנלסון".

בשוב אברהם לארץ, צורף לפלוגה הימית של הפלמ"ח, עבר קורסים והשתתף בפעולות אך נדחה בלך ושוב כל פעם שדרש להישלח לחו"ל כדי להשתתף בפעולות העפלה משם. כנראה השתייכות אחיו ללח"י המשיכה להטיל עליו צל חשד, אם כי אז לא ידע זאת.

בתחילת 1947, מאוכזב ומתוסכל מאי-ההיענות לבקשותיו, הצטרף אברהם לחבריו בהיאחזות רמות נפתלי, שם היו חלק מעתודת הפלמ"ח.

מלחמת העצמאות – רכש ומודיעין בנמל חיפה

עם התגברות מעשי האיבה, לאחר הכרזת האו"ם (1947), נקרא אברהם לשוב לשירות פעיל וכמו חברים אחרים יוצאי הפלוגה הימית, יועד לנגב, תחת פיקודו של נחום שריג. פגישה מקרית בחיפה עם זלמן פרח ויוחאי בן-נון, יום לפני הירידה לנגב, הביאה לחזרתו של אברהם לגדוד הרביעי ולפלוגה הימית בנמל חיפה, כאחראי, יחד עם זלמן, על מחלקת הרכש, הפעולות המיוחדות והמודיעין.

מוקדי סכנה רבים התקיימו ביישוב היהודי בשלהי 1947 ובראשם – כל אותם מקומות בהם נתערבו יהודים בערבים. מוקד סכנה כזה היה נמל חיפה. ברוב שעות היום נמצאו בו כשש מאות עובדים יהודים וכאלף וארבע מאות ערבים, פזורים על פני כל שטח הנמל כשהם עובדים אלה בצד אלה.

במקומות רבים עבדו במעורב: במחסנים, בבטנן של האניות ועל הרציפים. חשיבותו של נמל חיפה ליישוב היהודי הייתה רבה, מסיבות מובנות, ולכן היה חיוני להמשיך ולקיים בו נוכחות יהודית בכל מחיר, במיוחד לאחר רצח הפועלים היהודים בבתי הזיקוק בחיפה בידי ערבים, חבריהם לעבודה. כדי למנוע אסון דומה ופגיעה בעובדים היהודים, דבר אשר עשוי היה לרוקן את הנמל מעובדיו היהודים, הוטלה על הגדוד הרביעי של הפלמ"ח האחריות להגנת הנמל, וזה שלח לשם פלוגה בפיקודו של יוחאי בן נון, אשר בשיאה הגיעה לתשעים לוחמים, המוסווים כפועלי נמל בחברת "סולל בונה".

היה זה אך טבעי שנוכחות אנשי פלמ"ח בנמל, אשר כמה מהם התנסו בפעולות ההעפלה והיו בעלי ניסיון בהברחות ובפעולות מוסוות, תנוצל ל"רכש" ולאיסוף

מודיעין. מרבית אספקתו של הצבא הבריטי אשר שהה אז בארץ עברה דרך נמל חיפה – נשק ותחמושת, שאפשר היה לרכוש אם "בסחיבה" ואם בדרכים אחרות. התחלת פינוי הצבא הבריטי דרך נמל חיפה רק הגבירה פעילות זו. עד מהרה יזם יוחאי הקמתה של מחלקה מיוחדת לשם כך, "מחלקת הרכש" של פלוגת הנמל אשר שיתפה פעולה עם מחלקת הרכש הכללית של ההגנה כאשר חברי הפלוגה, במידת הצורך, היו תחת פיקודה של מחלקת הרכש. מפקדי מחלקת הרכש היו זלמן פרח ואברהם דר. פעולותיה והצלחותיה של מחלקת הרכש בפלוגת הנמל ברכש ובאיסוף מודיעיני, היו מעל המצופה. בין השאר הצליחו לרכוש עשרים טון אבק שרפה ומאות כלי נשק עד כי יגאל אלון ויוסף טבנקין באו לראות זאת בעצמם.

עם שחרור חיפה ב-23 באפריל 1948 והתרוקנותה מלוחמיה וממרבית תושביה הערבים, לא היה עוד צורך בפלוגה לשם אבטחת הנמל. יחד עם זאת, לאור ההישגים המודיעיניים ויכולות הרכש של נשק וחימוש של מחלקת הרכש שבפלוגת הנמל, הוחלט על המשך קיומה של מחלקה זו גם לאחר שחרור חיפה, כל עוד שלט בנמל זה הצבא הבריטי. מציאות חדשה זו השפיעה מיד על מספר הלוחמים בפלוגה, כאשר מרביתם הועברו ל"שירות הימי" (שמו של חיל הים בעת ההחלטה להקימו במחצית השנייה של מרס 1948) והנותרים צורפו ליחידות פלמ"ח אחרות, שלחמו בחזיתות השונות.

העדרו של מפקד הפלוגה יוחאי בן נון, אשר לחם בירושלים בגדוד הרביעי של הפלמ"ח ושכב שם פצוע וכן העברתו של זלמן פרח, שותפו של אברהם במחלקת הרכש, אשר מונה למפקד השייטת הקטנה בחיל הים, זירזו את תהליך ריקון פלוגת הנמל מלוחמיה. בתחילת מאי נשארו שם רק מאיר ליפסון ואברהם דר, ביחד עם המזכירה. הם המשיכו בעבודות האיסוף המודיעיני ובפעולות הרכש מהצבא הבריטי אשר המשיך להחזיק בנמל חיפה גם לאחר גמר שלטון המנדט, עד לפינויו המלא בסוף יוני 1948.

האם צפויה פלישה מהים של הצבא המצרי? צי"ח (ציון ידיעות חיוניות) קברניטים

ב-11 במאי 1948 בבוקר, שלושה ימים לפני הכרזת המדינה ויומיים לאחר סיום שלטון המנדט הבריטי בארץ, נקרא אברהם לפגישה דחופה ב"בית האדום" עם אשר (ארתור) בן נתן, ראש אגף החקר במחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, אשר היה ממונה על מודיעין החוץ ("דעת", הגוף אשר קדם ל"מוסד"). לאחר שהסביר כי הדחיפות בהזמנתו היא כדי להטיל עליו שליחות מיוחדת ודחופה ביותר, פירט ארתור

תוכנה של אותה משימה. במצב החירום הכללי והביטחוני שנוצר מיד לאחר הכרזת המדינה עם פלישת צבאות מדינות ערב, ימים קשים של תבוסות ונסיגות להן היה אברהם מודע, ביחד עם שתי התקפות אוויר מצריות על תל אביב אותן חוו במהלך הפגישה, לא היה זקוק אברהם לשכנוע נוסף כדי להסכים למלא את השליחות.

ארתור סיפר כי בסוף מרס 1948 הגיע ארצה, כדי לבקר את אמו בחיפה, מיסטר BC, ליד חיפה ונתין בריטי אשר עמד בראש המיניסטרוון הבריטי להובלה הימית בעת מלחמה במזרח התיכון (Ministry of War Transport M.E.) שמושב בקהיר. בביקורו הקצר בחיפה יזם מיסטר BC פגישה עם שרוליק רותם (ישראל רוזנבאום) מוותיקי הפלוגה הימית של הפלמ"ח, כדי לשמוע ממקור מוסמך על המצב בארץ. שרוליק ניצל פגישה זו והעלה את החשש מפלישה מצרית לארץ לאחר ה-15 במאי, מועד פינוי הסופי מהארץ של שלטון המנדט. הוא ביקש ממיסטר BC בתפקידו הימי הרם, לסייע לישראל ולברר באמצעות מקורותיו האם למצרים היכולות והכוונה לתקוף אותנו גם דרך הים על ידי נחיתה בחופי ישראל.

מיסטר BC הסכים מיד לסייע ונקבעה עמו פגישה, בין ה-14 ל-20 במאי 1948 בשעות הצהריים המוקדמות במלון מסוים בפמגוסטה, קפריסין, לשם יכול היה להגיע כנוסע VIP במשחתת בריטית. תוכן השיחה והפגישה שנקבעה הועברו על ידי שרוליק לידיעת אגף החקר שבמחלקה המדינית ועניין זה עלה באופן דחוף לסדר היום, כאשר החשש מהתקפה כללית על ישראל על ידי מדינות ערב לאחר הכרזת המדינה ב-14 במאי 1948 הפך למציאות עם פתיחת מעשי האיבה נגד ישראל, ביבשה ובאוויר.

החשש שמא תהיה, בנוסף לפלישה על ידי הצבא המצרי מדרום הארץ, גם נחיתה מצרית בחופים, חייב את הגורמים הביטחוניים לדעת בדחיפות אם יש להתכונן גם למציאות כזאת. המשאבים אשר עמדו לרשות המטה הכללי הישראלי היו מוגבלים, והמציאות הקשה חייבה להפנות עוד ועוד כוחות לחזיתות המותקפות. כל אלה לא אפשרו הקצאת כוחות לשמירה על החופים והצורך במידע לגבי אפשרות פלישה מהים היה אפוא חיוני ביותר. ארתור, שהעניין היה בטיפולו, נזקק באופן דחוף לאיש מודיעין מנוסה אשר יוכל לנסוע מיד לקפריסין, דבר אשר בפני עצמו לא היה פשוט באותו זמן, כדי להיפגש עם מיסטר BC ולקבל ידיעה מהימנה ובדוקה האם יש לצפות לנחיתת כוחות מצריים גם מן הים.

בהמלצתו של יוחאי בן נון, פנה ארתור לאברהם ובחר בו לאיש המתאים למשימה ובהיותו גם נתין בריטי היה לו יחסית קל יותר לצאת לקפריסין.

אברהם לא היה לפני כן ב"בית האדום" ולא הכיר את ארתור, כך שחשש לא

מעט מהמפגש עם אנשי המחלקה המדינית, משרד החוץ של ישראל לעתיד, על גינוניהם השונים מאוד מרוח הפלמ"ח, אך אישיותו הנעימה של ארתור והיותו גבר נאה בעל חזות חיצונית 'גויית' מרשימה, השרתה אווירה נעימה אשר יצרה ביניהם הבנה ואמון. הוא אף הוסיף להרשים את אברהם כאשר לקח אותו עם גמר שיחתם לפגישת היכרות עם ראש המחלקה המדינית משה שרתוק (משה שרת) – שר החוץ בממשלה הזמנית לאחר מכן) במשרדו שבאותה קומה והציגו לפניו כאיש היוצא לשליחות להיפגש עם מיסטר BC.

בהמשך לפגישה נקבעו דרכי הקשר ביניהם מקפריסין, באמצעות תחנת האלחוט המחתרנית שבמחנה מעצר המעפילים, בקרבת פמגוסטה. מאוחר יותר באותו יום קיבל אברהם מחבריו בפלמ"ח את הקשר למפקדי הפלמ"ח במחנות המעפילים בקפריסין לשם פונו המעפילים אשר נתפסו בספינות מעפילים בדרכן לארץ בתקופת המנדט.

עוד באותו יום, בעודו עסוק בהכנות ליציאתו, הטיל על מאיר ליפסון ועל המזכירה לבדוק מהן האפשרויות לטוס לקפריסין ולהשיג את המט"ח הדרוש להוצאותיו. התברר כי שדה התעופה היחידי הפתוח לטיסות אזרחיות היה זה שבחיפה, והטיסות לקפריסין היוצאות משם, מפנות אזרחים בריטים על משפחותיהם, עובדי מפעלים כלכליים בריטים כגון עובדי בתי הזיקוק ואחרים, מחשש לביטחונם.

למחרת, ב-14 במאי 1948, מוקדם בבוקר, מצויד בדרכונו הבריטי, מזוודה קטנה ומזמונים, התייצב אברהם בשדה התעופה בחיפה אשר כבר היה מאויש בעובדים ישראלים. במקום נמצאו עדיין כוחות צבא בריטיים אשר שמרו על השדה – היחיד שנשאר לשימושם של כוחות אלה – עד לפינוי הסופי של כל הצבא הבריטי מהארץ בסוף יוני. סקירה קצרה של המצב – ומיד הצליח "להתברג" בין האזרחים הבריטים המתפנים, לשלם בעד כרטיס הטיסה ולהשיג מקום בטיסה היוצאת הקרובה. לאחר כשעתיים הגיע לניקוסיה שבקפריסין ובעיני השוטר מרשויות ההגירה המקומי, היה עוד בריטי החושש מהמצב בארץ ומחפש מנוחה וביטחון בקפריסין, עד שיתבהר המצב בארץ. מצבו החדש בידר אותו והוא אף נהנה ממנו כאשר מצא עצמו מוסע באוטובוס לפמגוסטה ביחד עם קבוצה של משפחות בריטיות מפונות אחרות כשחדר הזמן עבורו במלון.

לאחר שווידא במלון בו עמד להתאכסן מיסטר BC כי הלה טרם הגיע, נהג אברהם כמנהגם של "פליטים מפונים" שהתכנסו יחד לִבְכוּת את מצבם מסביב לברכת המלון תוך שתיית בירה קרירה. "מאחר והזדהיתי בשמי המלא הרשום בדרכוני היה ברור ליתר המפונים כי אני בריטי יהודי, יליד הארץ, וכדי להראות דאגתם ואהדתם

לי וליהודים אשר נשארו בארץ, השיאו עצות בלי סוף מה ואיך על היהודים לנהוג במדינתם החדשה כדי לעמוד מול התקפות מדינות ערב. עצתם הייתה כי על ישראל להצטמצם לשטח המאפשר הגנה, בין גדרה לחדרה ובעיקר, בהתחשב בחוסר הניסיון של הפיקוד הישראלי, יש לחפש מיד גנרל יהודי בעל ניסיון ממלחמת העולם השנייה אשר יעמוד בראש הצבא הישראלי.

לסיום פסקו, כי במידה ולא ינהגו כך היהודים בארץ, הם יהיו אבודים. בפנים רציניות ועצובות הנהנתי מדי פעם ל"יועציי" ומהבעתי הבינו כי גם אני חושש ממה שיקרה, אך כפליט, קצרה ידי מלהושיע ומי אני אשר ישמעו לו היהודים בישראל". למחרת, התמקם אברהם ליד מלוננו של מיסטר BC צופה מפעם לפעם על פתח הנמל ומנצל את זמנו הפנוי להיפגש, באמצעות הקשר שהקים בעוד מועד, עם שליח ישראלי עובד אונרר"א אשר פעלה מטעם האו"ם במחנות המעפילים, ושסיפק לו אישור כניסה למחנה מטעם ארגונו.

בשעת צהריים מוקדמת של ה-15 במאי נכנסה משחתת בריטית לנמל פמגוסטה. מאחר שאברהם העריך כי מיסטר BC הגיע עמה, נכנס למלוננו וחיכה להגעתו בלובי המלון, במקום ממנו יכול לראות את הכניסה לאולם הקבלה ואת דוכן ההרשמה. אף כי לא היה לו תיאור מלא של האיש, הבחין בו מיד עם היכנסו, כחמש עשרה דקות לאחר עגינת המשחתת, כשהוא ניגש נמרצות לדוכן הקבלה. מיסטר BC היה לבוש בקפידה, בחליפת עסקים כמנהגם של מנהלים ברובע הפיננסי שבמזרח לונדון.

כמטר שבעים גובהו, גוף מלא, פנים מוארכות ועור שזוף. מעת לעת הביט מסביבו. לאחר שמבטיהם נפגשו, התקרב אליו אברהם כאשר הוא מקפיד לא להתקרב מדי לדלפק המלון וממשיך להסתכל ישירות עליו. הוא פנה מולו והתקרב גם כן וברוח "סטנלי וליווינגסטון" פנה אליו במשפט המפורסם Mr. BC I presume? (מר BC אני מניח?) והוא, בחיוך, השיב בעברית: "אתה מהבחורים, נכון?"

עם גמר הרישום עלו לחדרו ולאחר רענון קל, החל בדיווחו. הוא סיפר כי ביומיים האחרונים ערך סיור ביקורת רשמי בכל הנמלים והמעגנים במצרים שלאורך הים התיכון מפורט פואד במזרח ועד מרסה מטרון במערב ולא ראה אפילו נחת אחת, שלא לדבר על הכנות כלשהן להעברת כוחות צבאיים דרך הים. משיחות וביורורים עם נציגיו בנמלים ומניסיונו האישי הוא הגיע למסקנה ברורה כי "מחוסר הכנות כלשהן לא יכולה להתבצע שום פעולת נחיתה על ידי כוחות צבאיים רציניים בחופי ישראל" וגם הוסיף, ש"אם תהיינה בעתיד הכנות כאלו הנמשכות לפחות שלושה עד ארבעה שבועות ידע על כך וידווח מידית באמצעות דרכי הקשר אותן נתאם בינינו בפגישה זו.

לאחר שתחקרתי אותו מספר פעמים ומזוויות שונות, שוכנעתי בנכונות מסקנותי".
מצויד ברישיון הכניסה למחנה המעפילים ומלווה בנציג המעפילים אשר נקרא כמקובל
לשער הכניסה, נפגש אברהם עם מפקד הפלמ"ח במקום והעביר לו את ההודעה
להצפנה ולשליחה לארתור במכשיר הקשר שבמחנה, פחות או יותר בנוסח הזה:

"נפגשתי עם האיש אשר סייר ביומיים האחרונים בכל הנמלים והמעגנים בגושן
ולא ראה כל סימן לציוד מתאים וליכולת פעולה. מסקנתו המוחלטת מבירורים
נוספים הנה כי לא תהיה כל פעולה מכיוון זה. לאחר שתחקרתי אותו שוב ושוב
שוכנעתי כי דבריו ומסקנותיו נכונים. אני מתכוון להיפגש עמו שוב בנדון, ובמטרה
לבדיקת אפשרויות נוספות אחרות בהן ניתן להיעזר בו. מבקש אישור קבלה".

מאוחר יותר באותו יום התקבלה תשובתו של ארתור המברך אותו ומבקשו למסור
למיסטר BC את תודתה של מדינת ישראל על עזרתו החשובה בשעות קשות אלו.
העברת המברקים סיימה למעשה את שליחותו של אברהם, אם כי קיים עם מיסטר
BC עוד שתי פגישות, אחת באותו ערב ואחת למחרת לפני חזרתו למצרים. בפגישות
אלו, בנוסף לדרכי הקשר אשר נקבעו ביניהם, נוצקה ידידות חמה מלאת הערכה
אשר אפשרה המשך שיתוף פעולה ועזרה מצדו במעשים חשובים לא פחות, אשר
נמשכו עד מחצית שנת 1957.

דר: "מן המפורסמות הוא, שמקרה נכבד וגורלי ככל שיהיה, באם נמנע או שלא
קרה, בדומה למקרה זה, אשר חסך הצבת כוחות גדולים בחופי ישראל, כוחות להם
נזקקה ישראל נואשות בחזיתות אחרות, הוא מקרה אשר בדרך כלל לא ידוע לכלל
ולא קיבל מקומו הראוי. לכבודו ולהוקרתו של מיסטר BC מן הראוי לספר מעשה זה".
בגלל היעדרותו הקצרה מהארץ, החמיץ אברהם את החיול הרשמי של אנשי חיל
הים בצפון אשר נעשה בחצר הטכניון שבהדר הכרמל, כאשר במסגרת החיול ניתן
מספר צבאי ותעודה לכל מחויל. למחרת עבר גם אברהם את החיול הנדרש ועם
הקמת מחלקת המודיעין של חיל הים מונה לסגן המפקד, בדרגת חובל ראשון, וכל
הפעילות המודיעינית אשר התקיימה במחלקת הרכש של פלוגת הנמל הועברה
למחלקת המודיעין בחיל הים. רב החובל שמעון הורן⁹ מונה לקצין המודיעין של
חיל הים ואברהם דר לסגנו.

9 שמעון הורן, חסר כל הכשרה מודיעינית או ימית, אולם המינוי היה דומה למינויו של גרשון
זק למפקד חיל הים. לימים הפך הורן ליועץ הכלכלי של לוי אשכול.

המוסד לעלייה ב' מעולם לא פורק – בחזרה לאירן

כמו רבים אחרים, עמד אברהם בסוף מלחמת העצמאות בפני שחרור מצה"ל אולם ב-1949 נשלח על ידי המוסד לעלייה ב' לטהרן. אברהם הגיע לתל אביב לפגישה עם דרכון ובלי הכנות, עם הג'יפ שלו ועם נהג שלקח מביתו בכפר יהושע. הוא לא ידע שהוא עומד לנסוע, ואז אמרו לו "אתה נוסע... נעלמו שני עולים עירקים..." ובאותו יום הוא כבר טס לטהרן, באחד המטוסים הריקים שטסו לשם כדי לחזור עם עולים שברחו מעירק. שליחי המוסד לעלייה שילמו לכל שומרי הגבול, בעיקר למפקדים שלהם, כדי שיוכרו לא כקומוניסטים. ההסכם בין העירקים לבין הפרסים היה להחזיר למקומם פליטים קומוניסטים, אולם אנשים שעזבו מסיבות אישיות – "זה בסדר". שלמה הלל¹⁰ ארגן עלייה זו מבית ברחוב השגרירויות. פעילות זו להעלאת עולים באופן בלתי לגלי גם לאחר קום המדינה, התבקשה בעיקר ממדינות אויב או מדינות שלא אפשרו הגירה חופשית לישראל.

שלמה הלל היה הדומיננטי. כשאברהם הגיע הוא מצא את שלמה "מכופף וחולה". והוא הסביר לדר שיעיקר המטרה היא הברחה לאירן להציל אנשים. ההברחה הייתה מהדרום דרך הביצות ומהצפון דרך הכורדים. אברהם מונה על ידי שלמה הלל להיות אחראי על ההברחה דרך האזור הכורדי והוא מיקם עצמו ב"קאסה 70" בצפון, במרכז הכורדים.

"יהודי עירקי שהגיע לדרום היה עולה על רכבת לטהרן, שם קיבלו אותם, שיכנו אותם במחנה ומעת לעת שוגרו במטוסים לארץ, היו מצטרפים גם פרסים לזה, והצטרפו לזה גם כמה קומוניסטים שברחו מעירק... גם הם ניצלו נתיב זה, הגיעו לישראל, ועם הגעתם התחילו לפעול נגד מדינת ישראל".

בחודש יוני 1949 הגיע אברהם לכמה שעות לתל אביב, כשאתו הייתה בהיריון, וחזר לפרס בדצמבר, חודשיים אחרי שנולדה בתו באוקטובר. אברהם החל מארגן את הכורדים. הוא לימד אותם לשאת נשק, הסביר להם מה זה סיור כשהוא יושב מאחוריהם בעמדות. במשך כמה חודשים שהה אברהם באירן, חי בין הכורדים האירנים והבריח יהודים מעירק לטהרן ומשם לארץ. שלמה הלל עזב, הפעילות נכנסה לשגרה ונראה היה שהוא כבר יכול לחזור. בינתיים חלה גם אברהם מהאוכל בשטח הכורדי והחיים ביניהם.

10 **שלמה הלל** (נולד ב-1923) הוא איש ציבור ישראלי, שכיהן כחבר הכנסת (הכנסות ה-2-3 וה-7-12) מטעם מפא"י (וגלגוליה, המערך והעבודה), כיושב ראש הכנסת האחת עשרה ושר הפנים והמשטרה בממשלת ישראל. חתן פרס ישראל על תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה לשנת תשנ"ח.

במסע הרפתקאות מסמר שיער הצליח להגיע ברכבת לטהרן, לעלות על מטוס לתל אביב כמכונאי ולחזור לארץ. כאן איש לא חיכה לו. הוא נאלץ ללון בביתו של יוחאי בן נון ביפו בלילה הראשון. גם בבית בכפר יהושע העניינים לא הסתדרו: בני המושב חששו שאברהם ידביק אותם במחלות שהביא אתו מכורדיסטן ואילצו אותו לחפש בית אחר מחוץ למושב. כך שמכל הבחינות, אברהם היה בשל בעת ההיא לפעילות חדשה.

הענף למבצעים מיוחדים – "מודיעין 13"

עם חזרתו של אברהם מאירן, בתחילת שנת 1950, פנה אליו משה ליפסון, אותו הכיר מהפלי"ם. משה היה עוזרו של מפקד פלוגת הנמל, חיים יערי (ולדנר), במחלקת הרכש. הסתבר שיערי התמנה מטעם בנימין ג'יבלי, ראש אג"ם/מ"ן, להקים ענף למבצעי חתרנות מיוחדים בעורף האויב (דוגמת ה־SOE הבריטי במלחמת העולם השנייה), קראו לו 'מודיעין 13'. יערי, שבמלחמת העולם השנייה היה הצנחן האחרון שהופעל באירופה והכיר היטב את שיטות העבודה של המנהל הבריטי למבצעים מיוחדים (SOE), עסק לפני קום המדינה בזיוף דרכונים, והיה מזוהה, בעיני אברהם, עם המוסד לעלייה ב' והש"י. על אף שבעת ההיא כבר היה שייך למודיעין הצבאי, נראה כי זהו המשך הפעילות שנעשתה לפני קום המדינה על ידי המוסד לעלייה ב' בדומה לפעילות בה היה מעורב בעירק ובאירן.¹¹

כאשר נפגשו יערי ואברהם, אמר לו הראשון: "תשמע, יש לך רקע, צריך להגיע למצרים לארגן". הוא שאל את אברהם מה מצבו והאם הוא יכול לנסוע. בינואר 1950 פרס יערי בפני אברהם מסכת כזו שהוא יכול לפעול במצרים, לארגן אנשי מוסד לעלייה שם; פעילות שכבר החל בה שלמה כהן מהמוסד.¹² בעיני אברהם,

11 **חיים יערי** (1915-1986) היה מצנחני היישוב במלחמת העולם השנייה. לאחר המלחמה היה פעיל במוסד לעלייה ב' ובש"י. עם הקמת מדינת ישראל היה לראש ענף במחלקת המודיעין (ממ"ן) של צה"ל אשר היה אחראי למבצעים מיוחדים בארצות האויב ובהמשך היה אחראי על תיאום גופי המודיעין והביון של ישראל. עם הקמת המוסד למודיעין ולתפקידים מיוחדים היה לאחד מראשיו.

12 **שלמה כהן-אברבנל**, עלה עם משפחתו לארץ ישראל ב-1935, היה מאייר, מעצב גרפי וקריקטוריסט ובמקביל שירת בארגון ההגנה. ב-1947 נסע ללימודי אמנות בצרפת. הוא גויס לארגון המוסד לעלייה ב' ופעל ממרסיי בזיוף דרכונים ואשרות מעבר לפליטים יהודים במסגרת מבצע עלייה ד'. בהמשך עבר לצפון אפריקה וסייע בהעלאת היהודים מארצות ערב. בפברואר 1950 הגיע למצרים במסווה של צייר צרפתי בשם שארל דובאל. תערוכה שהציג בנובמבר אותה שנה במוזאון לאמנות חדשה שבקהיר, אף זכתה לסיקור נרחב של התקשורת ולביקורו של המלך פארוק הראשון חובב האמנות. משנת 1951 נמנה עם סגל המוסד למודיעין ולתפקידים מיוחדים, ושירת במגוון תפקידים במדינות שונות כשהוא נעזר בכישורונותיו האמנותיים.

"המוסד לעלייה ב' לא הפסיק את הפעילות שלו במצרים (ובחו"ל בכלל) אף פעם... על אף שקמה מדינת ישראל, כל הזמן הייתה שם נוכחות".

אברהם אמור היה לעבור בפרזיז ובלונדון, ולהגיע עם דרכון זר למצרים שם ייפגש עם שלמה כהן ויתחיל לפעול. העובדה שהפעם פעילות זו עברה לצבא ול"מודיעין 13", נראתה כניסיון לארגן מחדש את הפעילות החשאית בחו"ל לאחר קום המדינה. המטרה, כפי שהסביר יערי לאברהם, הייתה לארגן את יהודי מצרים לסייע בעלייה משם לארץ ישראל ולסייע לכוחות הקדמה הסוציאליסטיים במצרים להפיל את שלטונו של המלך פארוק, מטרה שתאמה את המצע האידאולוגי של מפלגות הפועלים ששלטו במדינת ישראל בעת ההיא.

הפעלת יהודים בקרב הקהילות היהודיות בחו"ל בכלל ובארצות אויב בפרט, על ידי שליחים מישראל, נראתה בעת ההיא דבר טבעי, ודומה מאוד להצעות מוסדות היישוב לבריטים במהלך מלחמת העולם השנייה אשר הובילו לשליחותם של הצנחנים לאירופה בתפקיד כפול: איסוף מידע על האויב בארצות היעד וסיוע ליהודים לעלות לישראל. לפני אברהם נעשו ניסיונות מספר לשלוח שליחים לפעילות זו, אולם האנשים שנשלחו לא התאימו לתפקידם וחזרו כלעומת שבאו לאחר שהעלו חרס בידם (למשל: שליחותו של דוד מגן בידי ארתור בן נתן בשנת 1948).

כאשר קיבל אברהם את התפקיד במסגרת "מודיעין 13", נסע ראשית דבר לאירופה לארגן לעצמו זהות חדשה באמצעותה יכול היה לבקר במצרים.

היו אלה ימי בראשית ועדיין לא הייתה תשתית מודיעינית מבוססת באירופה. לא כל השליחים שפעלו שם הוכשרו לתפקידם או היו בעלי ניסיון בתחום רגיש ומקצועי זה של ביון בארצות חוץ. אברהם החליט לבסס לעצמו זהות חדשה בשם ג'ון דרלינג, איש עסקים בריטי העוסק במכירת מוצרים לצבא בריטניה, לפי צרכיו: מדחסים, מוצרי סדקית ועוד. לצורך ביסוס זהותו, השתמש דר בקשרי משפחה שהיו לו (מקרבה שנייה ושלישית) בפרזיז ושם אף קבע את תיבת הדואר לקבלת מכתבים. בלונדון הצליח, בזכות נתינותו הבריטית וסיוע של עורך דין יהודי שעבד עבור מפלגת הלייבור שבשלטון, לפנות למשרד הפנים הבריטי ולקבל דרכון לגיטימי ומסמכים נלווים על שם ג'ון דרלינג. את העניינים הכספיים ניהל מבנק שוויצרי בציריך.

כך ביסס דר את זהותו כאיש עסקים בריטי אשר מרכז פעילותו בפרזיז. התהליך כולו נמשך חודשים מספר ובמחצית שנת 1950, היה ג'ון דרלינג נכון לפעולה.

הקמת הרשת במצרים

באפריל 1950 נסע ג'ון דרלינג ל"עסקיו" למצרים, בה עדיין היו בסיסים רבים לצבא הבריטי. בינתיים, שלמה הלל, אותו הכיר דר עוד משליחותו באירן, החליף שם את שלמה כהן. הם קבעו להיפגש בקפה "גרופי" בקהיר. בפגישה זו אמר לו שלמה: "אני יכול לתת לך שם אחד בקהיר ואחד באלכסנדריה ותתחבר אתם והם יציגו לך את האנשים". "מי ואיפה האנשים האלה?" "הם חברי תנועה" (תנועת הנוער הציוני במצרים). הנחת היסוד של אברהם הייתה שהוא צריך להקים גרעין פעילים קטן לצורך פעילויות בעתיד. יש זמן ולא צריך לעשות שום דבר בחיפזון. אברהם נשאר לצורך כך במצרים מאפריל 1950 ועד אוגוסט 1951, כשנה ורבע. בתקופה זו לימד את המגויסים עניינים שיסייעו להם בפעילות להורדת פארוק מהשלטון (תעמולה "שחורה").

במסגרת זו לימד אותם אברהם איך להשתמש בציוד, איך לבנות סליק, איך מייצרים כדור ציד וכיוצא באלה. ויקטור סעדיה היה האיש בקהיר, ששלמה הלל הפנה אליו את אברהם ועובדיה דנון (שהיה מאוחר יותר העוזר של שלמה הלל כשר המשטרה), האיש באלכסנדריה, והם הפגישו אותו עם אנשי התנועה החלוצית, כולל עם אלי כהן, שנפסל מיד על ידי אברהם בשל חוסר התאמה ונשלח לארץ לבדיקת התאמתו לתפקידים אחרים.

"לא הגעתי למצרים ל'שדה בור'. שליחי המוסד לעלייה ב', שליחי התנועות הציוניות למיניהן וגם סוכני המחלקה המדינית של משרד החוץ, פעלו בה והיו מחוברים לקהילות היהודיות במקום, בעיקר בקהיר ובאלכסנדריה. בשתי ערים אלו הייתה תשתית מסודרת של תנועות הנוער הציוניות וארגון ההגנה כבר כחמש שנים. בנובמבר 1945, חמש שנים קודם הגעתי למצרים, היו לראשונה בקהיר מהומות אנטי-יהודיות, במהלכן נשרף בית הכנסת האשכנזי ונבזזו חנויות של יהודים. שליחי התנועות הציוניות שהיו שם החלו ללחוץ על שיגור שליח מיוחד להקמת מסגרת להגנה עצמית. חודש מאוחר יותר, בסוף דצמבר 1945, הגיע שלמה חביליון¹³ להקים מסגרת כזו במצרים. הוא הקים ארגון בן כ-120 חברים, רובם בקהיר חלקם באלכסנדריה, וגייס אליו אנשים נבחרים מתנועות הנוער, אבל גם צעירים שלא היו בתנועה". בקיץ 46 ארגן חביליון קורס לחברי ההגנה במנרה, אליו הגיעו 42 חברים וזה נקרא 'קורס מפקדים של ההגנה במצרים'. הקורס נמשך כמה

13 שלמה חביליון, מפקד החי"ש בירושלים שמונה לארגן את ההגנה במצרים תחת פיקוד מפקד הפלמ"ח יגאל אלון.

שבועות ותכניתו כללה אימון הפרט, אימון כיתה, קפא"פ (קרוב פנים אל פנים), סכין, תרגילי סדר, א"ש (אימוני שדה) יום, א"ש לילה; אימונים בנשק קל, אימונים ברימון ואימונים בחבלה.

בסיומו של הקורס התקיים גם תרגיל מסכם באש חיה באגם החולה". הנחת העבודה של הארגון הייתה מלכתחילה, שבמקרה של התפרעויות, אמורים חברי הארגון לבלום את המתפרעים עד שתגיע המשטרה, לא יותר מזה. כשחביליו יצא למשימה הוא קיבל הוראה חד-משמעית מיצחק שדה להימנע מלסבך את אנשי המקום בהאשמות של חתירה ופגיעה בשלטון. אף שחביליו קיבל הוראה להפעיל את חברי הארגון רק בנסיבות ביטחון והגנה על חיי היהודים, בפועל, בשל ריב סמכויות בשטח בינו לבין לוי אברהמי¹⁴ שהיה נציג ההגנה שם, הוראה זו לא נשמרה. אברהמי שילב את החברים בפעילויות חשאיות עבור הש"י והמחלקה המדינית. "לדוגמה, חבר אחד של הארגון, רן אתנה, שימש כאלחוטאי בתחנת אלחוט שהוקמה במקום. הוא קיים קשר עם הארץ פעם ביום, לפעמים פעמיים ביום משך שנה שלמה, מתוך דירת רווקים במרכז העיר ששם היה מוסלק המכשיר. הצטרפו אליו באופן קבוע שתי בחורות חברות הארגון ששמשו ככיסוי, כאילו זוג הולך לדירת רווקים". חברים אחרים עסקו בעבודה שוטפת עבור הש"י כמו איסוף ידיעות או צילום חומר מודיעיני שהגיע ממקורות של יולנדה הרמר.¹⁵

אחרים ביצעו סיורי שטח וצילום בנמלי אלכסנדריה ופורט סעיד. שני חברים באלכסנדריה עסקו בזיוף ויזות ותעודות מעבר עבור עלייה ד', וחלקם עסקו אף בכמה מהפעילויות האלה במקביל.

בקיץ 1947, ערב ההחלטה באו"ם על הקמת מדינת ישראל (שעה מאוד רגישה ליהודי מצרים), נקרא ז'ק צביה, מחליפו של חביליו, לחזור לארץ. הוא לא הוחזר למצרים ולא נשלח לו מחליף. אחריו עזבו לוי אברהמי ויעקב עיני שהיה נציג המחלקה המדינית. במקום נשארו רק השליחים מתנועות הנוער, שלא היו מוסמכים לטפל בארגון הגנה מקומית, וגם היו ממודרים ממנו. הם לא היו שותפי סוד לכל נושאי הביטחון. הארגון מנה אז, שלוש שנים לפני הגעתו של דר, כתשעים חברים, וברשותם היו סליקים מלאים בנשק. זאת ללא מפקד

14 **לוי אברהמי**, נציג רשמי של ארגון ההגנה במטה הצבא הבריטי במצרים מ-1943 עד 1946. בתקופה זו היו עדיין חיילים ארצישראלים רבים ששירתו בצבא הבריטי במצרים.

15 **יולנדה הרמר** (1913-1957) הייתה עיתונאית יהודייה מצרית שריגלה במצרים עבור המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית ועבור מדינת ישראל בשנים 1945-1951, וזכתה לכינוי "מאטה הארי" הישראלית.

אחראי מהארץ.

ערב הקמת מדינת ישראל היו במצרים כ-75,000 יהודים. לאחר הכרזת העצמאות ב-14 במאי 1948, בוצע גל מעצרים ביהודי מצרים ובשנתיים הבאות עזבו את מצרים כ-14,000 מיהודיה, מהם 11,000 עלו לישראל. כך, כשהגיע ג'ון דרלינג למצרים, עדיין התקיים בה חלקו הארי של ארגון ההגנה שהוקם בשנים הקודמות. חברי הארגון שנפגשו עם דר הציגו בפניו תצלומים רבים של החברים ודבר ראשון בחנו אחד-אחד, כולל את מרסל ניניו בתור מקשרת. הם ביצעו ניפוי גדול, ובחרו מספר מצומצם של חברים, אשר יהוו גרעין מצומצם של פעילים.

תפיסתו המבצעית של דר כללה הקמת תאים נפרדים על ידי כל אחד מחברי הגרעין הראשוני, שיהיו ממודרים ביניהם. הפעילות אותה תכנן שתבוצע על ידי יהודים אלו הייתה מוגדרת ביותר: איסוף מידע, הכנת כרוזים והפצתם ובמקרה של מלחמה – חיתוך קווי הטלפון בין קהיר לחצי האי סיני. בכל מקרה, פעילותם תוכננה לכל היותר לשנתיים ימים כך שבשנת 1953 כבר יעלו כולם לישראל. לפני עזיבתם את מצרים, היה על כל אחד לשכור דירת רווקים לשלוש שנים ולהכין בתוכה סליק עם נשק וציוד. המפתחות של דירות אלו יגיעו למפעילים בארץ וכך יוכן השטח לפעילות מודיעינית עתידית.

הפעילים שנועדו להרכיב את הרשת יתנתקו מתנועות הנוער הציוניות, יאומנו בשיטות חבלה שונות, בתורת הלוחמה הפסיכולוגית, ובהינתן האות מישראל – דר לא הוציא מכלל אפשרות גם הסתננות לשורות של "האחים המוסלמים" במצרים.

השליח, שלמה הלל, נועץ בעוזריו, עובדיה דנון (ש"ת"רם" לרשת של דר את סמי עזר, ויקטור לוי ומאיר מיוחס, שלא היו קשורים למחתרת הישנה), ובוויקטור סעדיה, אחד מהאנשים הבכירים במחתרת הציונית מאז 1948 שלפני שעזב את מצרים בסוף 1951 המליץ על ד"ר מוסא מרזוק, מאיר זעפרן ואלי נעים וכמובן גם על מרסל ניניו, שנבחרה לשמש מקשרת בין התא האלכסנדרוני, התא הקהירי ומדינת ישראל.

באוגוסט 1951 חזר אברהם דר לצרפת והמשיך לקיים משם את הקשר עם הפעילים במצרים. לפני כן הגיע לארץ והתקבל באופן אישי על ידי ראש ממ"ן בנימין ג'יבלי, אשר דאג לכל צרכיו ולהמשך פעילותו מצרפת. עבור ג'יבלי, לוחם סתרים ישראלי שלו רשת פעילה במצרים, היה דר נכס יקר מפז, על רקע המאבק שהתקיים אז בין שירותי המודיעין הצעירים והאחריות על פעילותם בחו"ל או מחו"ל. בשלהי שנת 1951 הגיע בנימין ג'יבלי עם איסר הראל לאירופה, עם בכירים נוספים בקהילת

המודיעין, לבדוק את התנהלותו של ארתור בן נתן.¹⁶ במהלך ביקור זה, נפגש בנימין ג'יבלי עם אברהם דר בפרזיז וביקש למסד את הפעילות במצרים על ידי מינויו של אברהם למפקד הרשת. אולם לאברהם היו רעיונות אחרים. הוא טען בפני ג'יבלי שצריך למצוא מפקד אחר אשר יהיה סוכן-תושב במצרים ויפקד על האנשים מקרוב וכי הוא עצמו אינו מתאים לתפקיד זה. הוא הציע כי בינתיים יסיים לאמן את האנשים שבחר במצרים ויתחיל לסייע בהקמת יחידת מסתערבים מתוך צה"ל, כדי שיוכלו לבחור בעתיד לוחמים שיפעלו במדינות האויב. כאשר הבין ג'יבלי שדר לא יסכים להיות מפקד הרשת, אישר לו לחזור למצרים בשנת 1952 לארגן את יציאת אנשי הרשת לארץ לצורכי אימונים, אולם במקביל החל לחפש מפקד אחר, שיהיה גם סוכן-תושב.

בתחילה נבחר איזי רהב, מפקד שייטת 13, להיות מפקד הרשת במצרים אולם כאשר איזי התפטר מתפקידו נבחר אברי אלעד. בינתיים החליף מוטק'ה בן-צור (שהיה מ"פ בפלמ"ח) את חיים יערי כראש ענף "מודיעין 13" (שהפך ליחידה 131) בחיל המודיעין שהוקם זה לא מכבר.

שנת 1952 הייתה שנה רבת-תפוחות. ביולי התרחשה מהפכת "הקצינים החופשיים" במצרים, מוחמד נגיב עלה לשלטון והמטרה המרכזית לשמה הוקמה הרשת במצרים – הפלת משטרו של פארוק – כבר לא הייתה רלוונטית. חברי הרשת סיימו את אימוניהם בארץ וחזרו למצרים ובשלהי אותה שנה חזר אברהם דר מפרזיז ואף שהמשיך לקיים עדיין מדי פעם קשר עם אנשי הרשת במצרים, הרי מפקד יחידה 131 מוטק'ה בן צור פיקד עליהם באמצעות אברי אלעד.

בשלהי אותה שנה יצא בנימין ג'יבלי, ראש ממ"ן, לתקופה ממושכת של לימודים בחו"ל ובמקומו נבחר יהושפט הרכבי. בעת הזו התגלעו חילוקי דעות חריפים בין

16 לאחר קום מדינת ישראל היה בן נתן, שכונה בפי כול "ארתור היפה", לבכיר במחלקה המדינית של משרד החוץ, שבראשה עמד בוריס גוריאל (גורביץ'). עד שנת 1950 לערך העביר את רוב זמנו באירופה, בעיקר בפרזיז, והפעיל משם את מה שהייתה למעשה זרוע מודיעין החוץ של המדינה הצעירה. אנשיו ופעיליו ניהלו אורח חיים פזרני, נהנתני וחובבני, ויותר משאספו מודיעין איכותי העלו את חמתם של אנשי גופי המודיעין האחרים בישראל, שבה התנהלו החיים במחסור ובצנעה. כשנשלחו אנשי אגף המודיעין ושירות הביטחון הכללי לאירופה, בעידודם של ראשי הגופים האלה, בנימין ג'יבלי ואיסר הראל, ראו בכך בן נתן ואנשיו פחות במעמדם ונטו לזלזל בערכים הסוציאליסטיים של עמיתיהם. הדברים הגיעו לידי כך שבן נתן ואנשיו הכריזו במרס 1951 על שביתה ואיימו להתפטר כולם ("מרד המרגלים"), וחלקם אף השמידו מסמכים. המחלקה פוזרה לבסוף בהוראתו הישירה של "מר מודיעין", ראובן שילוח, ומתוך חורבותיה נולד "המוסד".

דר לבין בן צור כאשר הראשון דרש את החזרת אנשי הרשת ממצרים בשנת 1953 כפי שתוכנן מלכתחילה, מה עוד שהסיבה העיקרית לפעילותם חדלה להתקיים. בן צור סירב בכל תוקף ואף ראה בהתערבותו של דר חריגה מסמכות. הן דר והן רהב פנו להרכבי ולרמטכ"ל (כל אחד בנפרד) ודרשו להפסיק את פעילות הרשת במצרים ולהחזיר האנשים לארץ.

במרס-אפריל 1954, כתב דר מכתב למוטקה בן צור שהוא עוזב את היחידה ובמכתבו אליו הוא כותב כיצד יש להמשיך לפעול במצרים גם בנושאים כספיים וגם בסוגיית הסוכן-התושב.

במקביל שלח דר מכתב להרכבי, לגבי אופן הפעלת יחידה 131 וציין בו מדוע בן צור אינו מתאים לתפקיד. פטי ענה לו: "אברהם, אתה לא יכול לבקש ממני שאני אחליף את מוטקה, בנימין הולך ללמוד ואני המחליף הזמני שלו, תעשה מה שאתה רוצה, אני מציע לך שתלך ללמוד בירושלים על חשבון הצבא" ושלח אותו לקורס חבלה, ואחר כך ללימודים למשך למעלה משנה. בתקופה זו, היה דר מנותק למעשה מיחידה 131 ומאנשי הרשת במצרים.

כיצד אפשר להציל את האנשים?

בחודש יולי 1954, תוך כדי לימודיו של אברהם בירושלים, הופעלה הרשת במצרים, אנשיה נתפסו והועמדו למשפט.

יום אחד הגיע אליו מוטקה ואמר: "אברהם, קרה אסון" וסיפר לו שהאנשים שנתפסו בניסיונות החבלה במצרים הם אנשי הרשת שהקים אברהם, שהיה מופתע לחלוטין: הוא לא ידע דבר על הוראת ההפעלה ועל אברי אלעד. כאשר קרא בעיתונים על האירועים במצרים, היה בטוח כי אלו קומוניסטים. התיאור בעיתונים נגד את כל מה שאברהם לימד אותם. "תבוא מיד לבנימין, הוא ביקש שתבוא. אחרי כשעה התייצבתי בפני בנימין ג'יבלי - אז כבר ראש אמ"ן. ג'יבלי קיבל את פניי במילים: 'תשמע, קרה בְרוך' כזה, אני לא יודע מה קרה, אני רוצה שתיסע למצרים ותברר מה קורה, זה האנשים שלך אחרי הכול'. עניתי מיד: 'נכון זה האנשים שלי ואני אסע'". דר לא יכול היה לסרב מכיוון שכמקים הרשת, הכיר את האנשים אישית והרגיש מחויבות כלפיהם.

אברהם התארגן במהירות ולאחר יממה הגיע ללונדון. מכיוון שחשש כי עלול להיות ששמו יתגלה (הוראתו לאנשים במצרים הייתה להחזיק מעמד בחקירה לכל היותר 48 שעות), ניצל שוב את קשריו במשרד הפנים הבריטי לשנות את הדרכון שלו, הפעם בשם ג'ון דקסטר. תכניתו הייתה פשוטה: לקנות כרטיס טיסה לחרטום,

עם חניית ביניים בקהיר, ואז עם ההגעה לקהיר, לצאת משדה התעופה ולחזור רק כעבור ימים אחדים לאחר שיברר את כל הדרוש.

לאחר מכן תכנן להבריא את הגבול לסודן או ללוב וכך לחזור לארץ. אולם ברגע האחרון, לפני עלותו למטוס, נאמר לו על ידי דוד קמחי (נציג המוסד בלונדון) ששמו התגלה ושיבטל את נסיעתו למצרים. בינתיים ארגן אברהם באנגליה עורכי דין שיטפלו בעצורים במצרים, ביניהם גם עורך הדין ש"סידר" לו פעמיים את הדרכונים ובאמצעותו הם מצליחים להניע את השגרירים הבריטי והגרמני במצרים לדאוג לאנשים שם, בין השאר גם למקס בינט¹⁷ שנעצר יחד עם אנשי הרשת, אף שלא היה חלק מרשת זו (אף על פי שגם הוא גויס על ידי אברהם דר). כמו כן דאג דר לגיוסו של ראש עיריית בלפור הצרפתי שהיה גם עורך דין ידוע שייצג את הנידונים שהיו נתינים זרים (יוונים, ספרדים, אוסטרים).

בינתיים נשאר אברהם באירופה. נסיעתו למצרים נדחתה פעם אחר פעם והוא עסק בעיקר בנושא הייצוג המשפטי ובניסיונות ליצור קשר עם האנשים בכלא המצרי. בינתיים הגיע בנימין ג'יבלי לאנגליה ויחד עם הנספח הצבאי דוב סיני נפגשו עם אברהם ואמרו לו: "תשמע, אתה תופיע בעיתון".

בעקבות הדברים הללו עזב אברהם את לונדון ועד שיתבהר המצב עבר לפריז שם נפגש שוב עם ג'יבלי (זמן קצר לאחר שהאחרון נפגש עם אברי אלעד) שאמר לו כי הוראת ההפעלה ניתנה על ידי מוטקה בן צור "החמור" על דעת עצמו. בעת הזו ברור ששמו של אברהם כבר מפורסם במצרים, וודאי שלא יוכל לנסוע לשם בזמן הקרוב,

17 מלכתחילה נקבע כי מאיר "מקס" בינט יהיה "זאב בודד" במצרים ולא יהיה לו קשר עם אף אחד משליחיה האחרים של ישראל שפעלו במצרים וגם לא עם הרשת שהקים אברהם דר באלכסנדריה ובקהיר. אולם מפקדת 131 החליטה לנצל את מאיר לצרכים אדמיניסטרטיביים והוא התבקש להעביר לרשותם כסף כאשר אשת הקשר שלו הייתה מרסל ניניו, "קלוד". מאיר נפגש אתה פעמיים-שלוש, מחדל רציני של חוסר שמירה על מידור. באוגוסט 1952 הגיע לישראל והתריע בפני הממונים עליו על עובדות שונות הנוגעות לשליחותו אך בעיקר התלונן על הקשר שנאלץ לקיים עם אנשי הרשת במצרים. הוא התנה את שובו לשם בתיקון המעוות, ביקש שיוציאו משם את האנשים שידעו על קיומו מכיוון שזה עלול לטרפד את השליחות שלו (לא עשו זאת וכך אכן קרה בסופו של דבר) ורק אחרי שהובטח לו הדבר הוא ניא את להמשיך. בינואר 1953 יצא למצרים בפעם השנייה ובהמשך הצטרפו אליו רעייתו ובתו הקטנה. בינט העמיק את הקשר עם צמרת השלטון המצרי ועם הקהילייה הנאצית. בעקבות נפילת "הרשת", נתפס גם מאיר. מרסל ניניו תחת עינויים קשים ביותר מסרה מידע על המכונית שלו וכך הגיעו אליו. הוא עונה קשות בכלא המצרי במשך יותר מארבעה חודשים. יום לפני שהיה צריך לעמוד למשפט, ב-21.12.54, שלח יד בנפשו.

את הפעילות באירופה הוא מיצה והוא חזר לארץ. גם לאחר שובו להמשיך לפעול בכל דרך למען נידוני קהיר ומשפחותיהם.

מבצע "סריס" – סיכול ממוקד של מפעילי ה"פדאיון"

בעקבות מעצר 11 האנשים במצרים והעמדתם לדין בקהיר, אירוע שזכה לכינוי "עסק הביש", הודח שר הביטחון פנחס לבון בפברואר 1955 ובן גוריון שב משדה בוקר ומונה שוב לשר הביטחון. בחודש מאי אותה שנה, הועבר מתפקידו גם ראש אמ"ן, בנימין ג'יבלי, ובמקומו מונה יהושפט הרכבי. בתחילת שנת 1955 הודח גם מרדכי בן צור מהפיקוד על יחידה 131 ותחתיו מונה יוסי הראל אשר החל בשיקום היחידה ובהמשך אף שינה את כינויה ליחידה 188 – כחלק מפעולת השיקום.

אברהם דר לא מצא את מקומו ביחידה 131 (גם תחת המפקד החדש) והתמנה בפועל לסגנו של נחמן קרני¹⁸ ראש ענף איסוף באמ"ן, אם כי ללא תפקיד מוגדר.

במהלך שנות החמישים הקים המודיעין המצרי בעזה ובירדן יחידת "פדאיון" (בערבית – "המחרפים נפשם"). יחידה זו מנתה כ-600 מחבלים. אנשיה הסתננו לתוך גבולות ישראל מגבולות המדינות השכנות במטרה לערער את החיים התקינים תוך יצירת חורבן והרס ופגיעה בחיי אדם.

באפריל 1956 הצליח המודיעין המצרי להחדיר לישראל, בתוך שבוע אחד בלבד, 200 אנשי פדאיון, ואלה רצחו תושבים וחיילים בכפר חב"ד (אשר נקרא בזמנו שפריר) ובאזור אשקלון. כל אזור הדרום במדינת ישראל היה משותק בשל הטרור המתמשך. אחד משיאי פעילותם של הפדאיון היה רצח של חמישה תלמידי ישיבה בכפר חב"ד. בתום פעולה זו נסוגו המפגעים לדרום הר חברון (שהיה באותה העת בשטחה של ירדן). פעולות תגמול ישראליות נגד הפדאיון ונגד שולחיהם מהצבא המצרי לא הצליחו להפסיק את החדירות, וראש הממשלה דוד בן גוריון נאלץ להעלות את רמת התגובה הישראלית. בישראל הגיעו למסקנה כי רק פגיעה אישית בבכירי המודיעין המצרי המפעילים את הפדאיון, תביא לידי הפסקת הטרור מעזה ומירדן, תוכיח את עוצמתה של התגובה הישראלית ותעביר מסר ליתר מדינות ערב. בתחילת יוני 1956 הורה בן גוריון לרמטכ"ל משה דיין להפעיל את צה"ל בכל דרך אפשרית, לרבות חיסול ממוקד, כדי לסכל את פעילות הפדאיון. דיין הטיל את המשימה על אמ"ן.

18 **נחמן קרני** (1926–1977) היה קצין צה"ל בדרגת אלוף משנה, היה דובר צה"ל (1953–1955), ראש ענף איסוף באמ"ן וראש היחידה לסיוע וקשרי חוץ של משרד הביטחון (1962–1968).

ראש אמ"ן דאז, יהושפט הרכבי, החל בסדרת התייעצויות כדי לתכנן מבצע זה. בראשו של דר, שהיה בחברת חיים לבקוב מיחידה 504 (להפעלת סוכנים) ושמע על המבצע המתגבש, הבריק הרעיון להפעיל "סוכן משוטה" (כלומר סוכן שאינו יודע שנתגלה).

בעת ההיא הגיע לארץ אדם כזה, סוכן המקורב למוסטפה חאפט' – ראש המודיעין המצרי ברצועת עזה. במקביל, תוכנן לפגוע גם בנספח הצבאי המצרי בעמאן, איש מודיעין אשר הפעיל את הפדאיון מירדן.

לאחר שהכין את התכנית, ניגש אברהם לרחביה ורדי, מפקד יחידה 504 ולאחר שכנועו, הלכו שניהם יחד להרכבי, להציג לו את המבצע. בתחילה נבהל הרכבי מהעניין וחשב שדר מבשל לו "עסק ביש" חדש, אולם למחרת אישר לו ראש לשכתו לבצע ודר הוציא את פקודת מבצע "סריס" מטעם ענף איסוף באמ"ן.

תכניתו של דר הייתה לשלוח בעת ובעונה אחת לשני הקולונלים המצרים בעזה ובירדן ספרים ממולכדים, שזה עתה יצאו לאור (והוכנו על ידי נתן רהב, קצין החבלה של שייטת 13), באמצעות בסיסי המבצעים של יחידה 504 (בדרום – גליל אלישיב ובירושלים – קוריס). הספר שנבחר היה הביוגרפיה של הפילדמרשל הגרמני במלחמת העולם השנייה, קורט פון-רונדשטט.

מכיוון שלא הייתה אפשרות מעשית לשלוח ספר בדואר רגיל לעזה (הדבר לא היה מקובל והיה עשוי לעורר חשד), השתמש מפקד בסיס 504 בדרום גליל אלישיב בסוכן כפול. המשימה הוטלה על הקת"ם (קצין לתפקידים מיוחדים), צדוק אופיר.

המצרים חשדו כי מפקד משטרת עזה, לוטפי אל-עכאווי, הוא סוכן ישראלי המוסר ידיעות לישראל, אף שבפועל הדבר היה משולל כל יסוד. אנשי יחידה 504 העריכו שהסוכן הכפול, שידע על חשדות אלו, ימהר לדווח למוסטפה חאפט' על הדג השמן שנפל ברשתו. הם העריכו כי חאפט' יסתקרן וירצה לבדוק מה נשלח למפקד משטרת עזה, יציץ בספר ואז יתרחש הפיצוץ שישים קץ לחייו.

ב-11 ביולי 1956 בשעות אחר הצהריים הגיע הסוכן הכפול למשרדו של מוסטפה חאפט' וגולל בפניו את המשימה שהטיל עליו מפעילו הישראלי. הקולונל "בלע" את הפיתיון – תחילה התלבט אם לאפשר לסוכן להעביר את החבילה או פשוט לעצור את מפקד משטרת עזה. בסופו של דבר, החליט להציץ בספר כדי לברר מה העבירו אנשי הצבא הישראליים למפקד משטרת עזה, ורק לאחר מכן לשקול את צעדיו. כאשר פתח את החבילה ובה הספר הממולכד הופעלה הפצצה וחאפט' נהרג במקום.

למחרת היום פורסם בעיתונות המצרית כי חאפט' נהרג בעלות רכבו על מוקש, והמצרים מעולם לא הודו בפומבי שישראל היא שפגעה בחאפט'. הדבר גרם לכך שהנספח המצרי בעמאן לא יקבל התרעה מבעוד מועד כך שכאשר פתח את הספר, נהרג אף הוא. הנספח הצבאי בירדן, קולונל צאלח מוסטפא, שיתף פעולה עם מוסטפא חאפט' ואפשר לכמה מן החוליות שחדרו לישראל לברוח לירדן. חיסולם של שני הקולונלים המצרים תרם תרומה מכרעת להפסקת פעילות הפדאיון בישראל.

בדו"ח של ועדת חקירה מצרית, שהוגש לנשיא עבד אל נאצר ונמצא בעת כיבוש עזה במבצע קדש, נכתב בין היתר: "זה היה תכנון שטני של המודיעין הישראלי, שאנשיו ניצלו את תמימותו של הסוכן הכפול ועשוהו מכשיר לביצוע מזימה שפלה. המודיעין הישראלי פעל בפיקחות ובדרכים עקלקלות". בעקבות הצלחת מבצע "סריס" עלתה קרנו של דר, הוגה המבצע ומפקדו, בעיני ראש אמ"ן הרכבי והרמטכ"ל משה דיין והוא אף נבחר לקבוע מי יהיו המוזמנים למסיבה שערך משה דיין בביתו לרגל הצלחת המבצע.

יחידה א"ד (אברהם דר) – מבשרת סיירת מטכ"ל?

לאור הצלחתו של אברהם דר בחיסול הקולונלים המצרים הותר לו לבנות את יחידת המסתערבים הקרביים, אותה הגה לפני זמן רב והחל בהקמתה כבר בשנת 1955. הוא החל בגיוס חיילים ממוצא מצרי, סורי ועירקי ששירתו ביחידה קרביות בצה"ל, בעיקר בצנחנים ובאימונים בפעילות מעבר לקווי האויב ובקרבו, במבצעים ובעתות מלחמה.

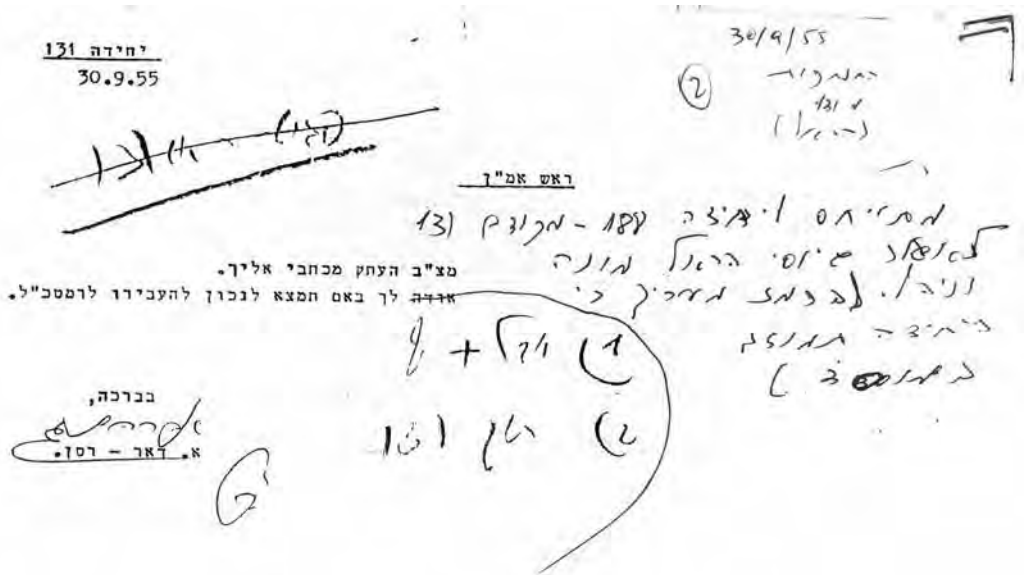
חיילים אלו אומנו בשדאות, קרב מגע, קליעה, ניווט, ובכל גיוני החיילים בצבא המצרי בעיקר.

הם הוכרחו לשנן את תיק השטח שהוכן במודיעין פיקוד הדרום וכונה "ספר סיני", במגמה להכיר היטב, לפרטי פרטים את הקרקע והאוכלוסייה בחצי האי. מטרתו של דר הייתה להשתמש בלוחמיו כאשר תיקרנה הזדמנויות, להסתנן לעורף צבא האויב, לאסוף מידע ולפגוע שם במטרות איכות. תקופה מסוימת הוא אימן את מה שהפכה בעתיד לסיירת הצנחנים בפיקודו של מאיר הר ציון (בידיעת המח"ט אריאל שרון – מפקדו).

מרכז האימונים של היחידה היה במשטרת אשקלון. אברהם הצליח לגרום לכך שהיחידה תוכר כיחידה רישום וניתן יהיה לנפק לה ציוד ואמצעי לחימה. בשיאה מנתה יחידה א"ד 15 לוחמים מאומנים היטב ומסורים למטרה. אברהם עצמו עבר

בתקופה זו קורס קומנדו ובמסגרתו קורס צניחה.¹⁹ אחד האנשים שהועמדו בהמשך בראש היחידה ואשר אומן באופן אינטנסיבי על ידו היה אברהם ארנן, לימים מקים סיירת מטכ"ל.

אף שסיירת מטכ"ל לבשה אופי אחר, היא המשיכה בייעוד המקורי שאברהם דר קבע ליחידה א"ד: **יחידת מודיעין למבצעים מיוחדים**. והמבצע הנועז מכולם היה **מבצע תושייה**, עליו סופר כבר בתחילת המאמר.

19 בסוף שנת 1954 העלה יצחק רבין, אז ראש אג"ם במטכ"ל, את הרעיון להקים קורס ללוחמת קומנדו בצה"ל. מטרת הקורס הייתה לשפר את כושרם הגופני, את כושר סבילותם ואת אומץ לבם של קציני הקבע בצבא. מפקד גדוד 890, אריק שרון וסגנו אהרון דוידן, גיבשו תכנית מפורטת לקורס "לוחמה זעירה" המיועד לבוגרי בית הספר לקצינים בעלי כושר גופני טוב. הקורס נמשך כחודש ימים ונערך בבסיס הצנחנים בתל נוף. לשם כך נבנתה מחלקה חדשה במסגרת בית הספר לצניחה, בראשה עמד מרסל טוביאס ובמחלקה ארבע כיתות לימוד. הקורס הראשון נפתח ב-1.1.1955 ובמסדר הסיום הוענקו לבוגרים כנפי צניחה על רקע ירוק, וסיכת בוגר בעלת שלושה מוטיבים: צניחה, חבלה וקרב מגע.